

צור בדיחי

קבוצת תקשורת המדע, הפקולטה
לחינוך למדע וטכנולוגיה, הטכניון –
מכון טכנולוגי לישראל

אילת ברעם-צברי

קבוצת תקשורת המדע, הפקולטה
לחינוך למדע וטכנולוגיה, הטכניון –
מכון טכנולוגי לישראל

ציטוט מומלץ

בדיחי צוברעם-צברי א. 2020. מה
ניתן ללמוד מההצפה בהפצת הפייק
ניוז בעידן הקורונה? *אקולוגיה*
וסביבה, 11(1).

במקרים רבים ידיעות כזב זכירות יותר מעובדות אמיתיות מכיוון שהן מנוסחות בדרך כלל באופן קצר ופשוט יותר, לעומת האמת שהיא לרוב מורכבת | צילום:
Engin Akyurt, unsplash.com

מה ניתן ללמוד מההצפה בהפצת הפייק ניוז בעידן הקורונה?

[בקצרה](#)

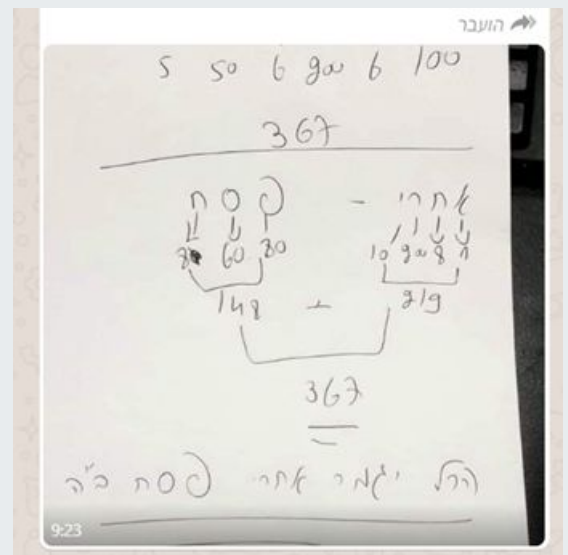
גיליון אביב 2020 / כרך 11(1) / קורונה וסביבה 26 באפריל, 2020

מצבי חירום רפואיים ומגפות כלל עולמיות הם כר פורה להפצת ידיעות כזב (fake news) ושמועות. מגפת הקורונה אינה יוצאת דופן במובן הזה ^[3]. במחצית השנייה של חודש מרץ הצלחנו לאתר כ-150 ידיעות כזב שונות שהופצו בארץ בקשר לקורונה. רוב הידיעות נגעו לשלושה תחומים: רפואה, נבואה וקונספירציות. בתחום הפסידו-רפואי ניתן למצוא בעיקר תרופות פלא לקורונה. חלק מהידיעות מספקות הסברים כיצד לרפא את הקורונה באמצעים פשוטים ויום-יומיים, כמו לימון, שום כתוש או מים חמים [\(איור 1\)](#). ידיעות כזב "נבואיות" מנסות לתת משמעות מיסטית למשבר על-ידי מציאת רמזים בתנ"ך ובפירושו למשבר הנוכחי, נבואות כאלה ואחרות או רמזי גימטריה שונים. לרוב תבוא בסוף הידיעה ההבטחה שמשבר הקורונה הוא סימן לכך שהמשיח כבר מגיע [\(איור 2\)](#). החלק הקונספירטיבי מכיל ידיעות כזב המתייחסות לקורונה כאל נשק ביולוגי, תוצאה של פריסת רשת G5 או מזימה אחרת של הרשויות או של ממשלת סין [\(איור 3\)](#).

איור 1

ידיעת כזב רפואית, שהועברה בתאריך 31.3.2020

איור 2

ידיעת כזב "נבואית" שהועברה ב-27.3.2020

בתמונה נכתב חישוב גימטרי שבו הביטויים "קורונה", "אחרי פסח" ו"בוא משיח" שווים כולם 367.

איור 3

פוסט קונספירטיבי שפורסם ב-21.3.2020

אחת ההגדרות המקובלות כיום לידיעות כזב היא ההגדרה של וורדל^[15] (Wardel) המחלקת את ידיעות הכזב לשבעה סוגים: סאטירה, קישוריות שקרית, תוכן מטעה (במזיד), הקשר מטעה, תוכן מתחזה (שקר המצוטט כביכול ממקור אמיתי), תוכן אמיתי שעבר מניפולציה, ותוכן מפוברק לחלוטין. במאמר זה ניגע רק בידיעות כזב מהסוג האחרון: ידיעות מפוברקות, המופצות באופן עממי ברשתות החברתיות.

זחקרים בתחום ידיעות הכזב נוגעים בדרך כלל לעמדות פוליטיות^[4], ליחס למדע^[8] ולעיתים אף לקשר בין עמדות פוליטיות לעמדה בסוגיות מדעיות שונות^[14]. אף על פי שהתחומים נראים שונים מבט ראשון, העקרונות הבסיסיים עשויים ללמד אותנו הרבה גם על המקרה הנוכחי.

רוב המחקרים תמימי דעים בכך שהמוטיבציה המרכזית לשיתוף ולהפצה של ידיעות כזב, כמו גם האמונה בהן, היא הטיית האישור^[15]. אנשים נוטים להאמין למידע העולה בקנה אחד עם אמונותיהם המוקדמות, ולכן אנשים יאמינו למשל לסיפורים שמחמאים למועמד הפוליטי המועדף עליהם ולהיפך^[14], ולא יטילו ספק באמינות המידע, אלא אם כן הוא מפר את תפיסותיהם המוקדמות. כמו כן, אנשים נוטים גם להתאים את אמונותיהם לערכי הקהילה שלהם^[8]. מאפיין בולט נוסף של ידיעות כזב הוא המהירות הגבוהה שהן מופצות בה בהשוואה לידיעות אמיתיות, ככל הנראה בשל גורם ההפתעה^[15]. כך למשל, ידיעה שטוענת כי רב שחי לפני 1,400 שנה חזה את הקורונה, או לחלופין – המחשבה שניתן להכחיד נגיף המשתק את כל העולם באמצעים פשוטים שנמצאים במטבח הביתי, הן הפתעה מרעושה, אם כי כוזבת, למרבה הצער.

במקרים רבים ידיעות כזב זכירות יותר מעובדות אמיתיות – הן מנוסחות בדרך כלל באופן קצר ופשוט יותר, לעומת האמת שהיא לרוב מורכבת. ידיעות כזב שיזכו לתפוצה רחבה הן כאלה שמאשרות לנו את מה שחשבנו מראש, ומכיוון שהאדם הוא יצור שבטי, סיכוי סביר שנקבל אותן שוב ושוב מהמעגלים החברתיים שלנו, החולקים איתנו סט דעות וערכים דומה^[6].

כיצד ניתן להילחם בהצפת המידע הכוזב? ישנם אתרים וקבוצות פייסבוק שנועדו לבדיקת עובדות. בארץ, למשל, קבוצת הפייסבוק "זה נכון?" של מכון דוידסון^[2], או האתר "לא רלוונטי" של חנן כהן^[1]. גם בעולם מנסים להילחם בידיעות כזב בנושא הקורונה – למשל, עמוד האינטרנט Myth busters^[17] של ארגון הבריאות העולמי (WHO), והאתר Poynter המציג מדריך לבדיקת עובדות^[12].

אלא שהפרכת קונספירציות לבדה לא מספיקה, ולעיתים אף מזיקה. זאת משום שמחקרים מראים כי אנשים נוטים להאמין למידע מוכר^[13], ולכן החזרה על המידע השגוי במסגרת בדיקת העובדות מגבירה את הסיכוי שאנשים יקבלו את המידע כנכון^[9]. מחקר נוסף מצא כי ככל שיש לאנשים פחות זמן לחשוב על הידיעה, כך גדל הסיכוי שהם ייפלו למלכודת ידיעות הכזב. ולכן, מטבע הדברים, כאשר מתמודדים עם הצפה של ידיעות (אמיתיות או כוזבות), אין זמן להרהר בכל ידיעה ולהתלבט אם היא אמיתית^[5].

נגד, נמצא כי סקרנות מדעית יכולה להוות מצע פורה לבדיקה עצמאית של עובדות ולדחייה של ידיעות כזב [7]. משבר הקורונה, מטבעו, מעורר סקרנות רבה, כך שמבחינה זו ייתכן שחלק מהאנשים ישקיעו את משאבי הזמן ותשומת הלב בבדיקת העובדות. נוסף על כך, שילוב בין חוכמת ההמונים לאלגוריתמים של בדיקת עובדות נמצא כיעיל בזיהוי ידיעות כזב ובהפחתת ההפצה שלהן [11].

חוקרת תקשורת המדע ליזי נילי (Neeley) ניסחה רשימת המלצות **לאנשים הרוצים להילחם בידיעות כזב**: להתחיל מהשפעה על הסביבה הקרובה אליך, לא להיכנס לוויכוחים מיותרים הקושרים בין עמדה בוויכוח מדעי לנושאים אחרים במחלוקת (פוליטיים למשל), לא לחזור על מידע שגוי, ולפעול בכנות, בשקיפות ובענווה [10].

נוסף על כך, ייתכן שאפשר ללמוד מידיעות הכזב עצמן כיצד ניתן להילחם בהן. שני מאפיינים בולטים לידיעות הכזב בנושא הקורונה: הראשון הוא האופטימיות של הידיעות הפסידו-רפואיות והנבואיות. אומנם בידיעות הקונספירטיביות, מטבע הדברים, שוררת פחות אופטימיות, אך יש לציין כי הן מיעוט ניכר לעומת שני הסוגים האחרים. מאפיין בולט שני הוא החיפוש אחר משמעות במשבר הכלל עולמי הזה, שבא על סיפוקו בידיעות הנבואיות, הממקמות את הסבל הנוכחי בתוך סיפור מסגרת רחב יותר, בדרך כלל כזה הקושר לביאת המשיח הקרבה ובאה (איור 4). אם נסכם בקצרה, שני הצרכים הבסיסיים שידיעות הכזב הללו מספקות, הם משמעות ותקווה. גם אם המדע לא יכול לספק צרכים קיומיים מסוג זה כרגע, הוא כן יכול לספק תחושה של משמעות ואופטימיות דרך נרטיב ערכי של קהילתיות (דרך השתתפות במיזמי מדע אזרחי), עזרה לזולת (חשיבות תרומת נוגדנים ממחלימים), ערבות הדדית (הצורך בהגנה על אוכלוסיות חלשות), כיבוד הורים ועוד. אם אנו, אנשי המדע והמקצוע, נדבר יותר על הממשק בין מדע וערכי מוסר, נועיל אולי במילוי החסר שממלאים מסרים נבואיים, פסידו-רפואיים וקונספירטיביים. כאשר מתבוננים על התוכן המדעי מנקודת מבט כזו, מבינים כי גרף הוא לא רק גרף, הוא גם סיפור על אנשים וקהילות שמקריבים את חרותם, רווחתם וממונם כדי להגן על זה.

בספר הקדוש 'שטף הסמבטיון' למקובל רבי ישועה חפואתא 'החזרה מדמשק' ז"ע נמצא בימים אלה בכת"י סוד נפלא בעל משמעות אקטואלית מצמררת וז"ל: "שנה שכן דוד בא תפרוץ במדינת טשעיינא והיא בפאתי מזרח מגיפה שמביאין היצורים הקטנים שקורין קורני"א. וכל חכמי אומות העולם ילאו מלמצוא מזור ומרפא. באותו היום דע והבין שמלך המשיח כבר עומד בפתח וסימנך כאשר תבוא המגיפה בשערי ירושלים ויבקשו הסרדיוטין לבטל תינוקות של בית רבן תעלה שוועתם השמימה ובערב חג הפסח יבוא ויתגלה. בינו זאת וזיכרו זאת".

איור 4 ידיעת כזב "נבואית" המקשרת את הקורונה לביאת המשיח

מקורות

1. כהן ח. [לא רלוונטי](#).
2. מכון דוידסון. [זה נכון?](#)
3. Ali I. 2020. The COVID-19 Pandemic: Making sense of rumor and fear. *Medical Anthropology* 1-4. DOI: 10.1080/01459740.2020.1745481
4. Allcott H and Gentzkow M. 2017. Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives* **31**(2): 211-236.
5. Bago B, Rand DG, and Pennycook G. 2020. [Fake news, fast and slow: Deliberation reduces belief in false \(but not true\) news headlines](#). *Journal of Experimental Psychology: General*
6. Kahan DM, Hoffman DA, Braman D, and Evans D. 2012. They saw a protest: Cognitive illiberalism and the speech-conduct distinction. *Stanford Law Review* **64**: 851-906
7. Kahan DM, Landrum A, Carpenter K, et al. 2017. Science curiosity and political

- .information processing. *Political Psychology* **38**: 179-199
- Lazer DM, Baum MA, Benkler Y, et al. 2018. The science of fake news. *Science*, **359**(6380): 1094-1096 .8
- Lewandowsky S, Ecker UK, and Cook J. 2017. Beyond misinformation: Understanding and coping with the "post-truth" era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* **6**(4): 353-369 .9
- .Neeley L. 2020. [How to talk about the Coronavirus](#). The Atlantic. March 31st .10
- Pennycook G and Rand DG. 2019. Fighting misinformation on social media using crowdsourced judgments of news source quality. *Proceedings of the National Academy of Sciences* **116**(7): 2521-2526 .11
- .Poynter. [A guide to anti-misinformation actions around the world](#) .12
- Swire B, Ecker UK, and Lewandowsky S. 2017. The role of familiarity in correcting inaccurate information. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* **43**(12): 1948-1961 .13
- Vargo CJ, Guo L, and Amazeen MA. 2018. The agenda-setting power of fake news: A big data analysis of the online media landscape from 2014 to 2016. *New Media and Society* **20**(5): 2028-2049 .14
- Vosoughi S, Roy D, and Aral S. 2018. The spread of true and false news online. *Science* **359**(6380): 1146-1151 .15
- .Wardel C. 2017. [Fake news. It's complicated](#). *First Draft*. February 16th .16
- .WHO. [Myth busters](#) .17